

ens pertany. D'altra banda, segurament no deixem mai d'explicar-*nos*.

Un o una es pot acostar al llibre *Ultralocalisme. D'allò local a l'universal* per l'interès del que proposa; un interès que, deia, sense exagerar, respon a una manera d'entendre el món. Tanmateix, un o una pot alhora témer que el resultat sigui un mosaic inconnex de relats, cadascun de diferent *manufactura*, sobre aspectes dispersos, temporalment i temàtica, amb el simple nexa d'unió de la centralitat d'allò local en el discurs. Ho escric perquè jo mateixa ho temia fins a cert punt, ja que les setze mans que ordeixen els relats del llibre després d'una molt breu nota introductòria actuen per si mateixes, sense intermediaris, i sense explicacions. Ara, amb la lectura a l'esquena, afirmo rotundament que no, si és que no ho havia afirmat en les línies anteriors com pretenia, i que això no feia falta: el llibre és connex, explícit fins i tot en allò implícit, i necessari per tot el que ha estat dit.

Cal fer només un darrer apunt que els editors evidentment no desconeixen: només ens hi manca la Franja. Sí, jo també torno al born. □

De natura d'anguila

Carles Cabrera

La cara fosca de la cultura catalana. La col·laboració amb el feixisme i la dictadura franquista

Jordi Larios (ed.)

400 pp., 2014, Palma, Leonard Muntaner

És prou sabut que el «problema català» fou una de les banderes que hissà el bàndol insurrecte en alçar-se contra el govern legítim de la Segona República amb la promesa de liquidar-lo d'una vegada per sempre. Mentrestant, Europa es veia seduïda, polaritzada i aviat esqueixada pel comunisme d'un extrem i el feixisme de l'altre. En aquesta tessitura de feixisme, franquisme i anticatalanisme, la minoria d'artistes i intel·lectuals que romangueren al país després de la contesa bèl·lica del 1936-39 es veieren obligats a posicionar-se sense que s'admetessin cap casta de titubejos ni mitges tintes —encara que en el fons, com veurem, se'n produïren alguns. El volum que acaba d'estampar l'editorial Leonard Muntaner, en aquest sentit, aplega una tria de les ponències presentades al congrés *The Dark Side of Catalan Culture: Far-Right Ideologies in the Work of 20th-Century Catalan Artists and Writers* celebrat els dies 4 i 5 de juliol del 2008 a Londres i organitzat pel Centre for Catalan Studies de la Universitat Queen Mary de la capital britànica amb el suport de l'Institut Ramon Llull.

1. José Álvarez Junco, «Historia de dos ciudades», *El País*, 29 de setembre de 2013, p. 4. http://elpais.com/el-pais/2013/09/27/opinion/1380297036_217736.html [consulta: 29 de setembre del 2013].
2. Eric J. Hobsbawm: *Rebeldes primitivos. Estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX*, Barcelona, Ariel, 1968 [1959].
3. Sobre la creació de la tradició en la comunitat local, una font interessant en René König: *Sociología de la comunidad local*, Madrid, Euramérica, 1971 [1958].
4. Cesare Pavese: *La luna y las hogueras*, València, Pre-Textos, 2008 [1950], cita de la p. 9.

Al primer article, Henry Ettinghausen, que contextualitza l'adhesió dels intel·lectuals catalans a l'extrema dreta dins l'atracció general europea pel moviment feixista, manlleua d'*El Talp* (<http://webs.racocatala.cat/eltalp/actituds2.htm>) una profitosa tipologia de la intel·lectualitat catalana de postguerra: s'hi distingeixen víctimes del feixisme, nuclis de la resistència cultural, apartats, contemporitzadors, traïdors i (pseudo)penedits. La majoria dels autors i artistes de *La cara fosca de la cultura catalana* pertanyen a aquests dos darrers blocs: el retrat robot seria el del col·laborador franquista ja durant la guerra o amb posterioritat, com poden ser per exemple Llorenç Villalonga o Josep Pla, un dels protagonistes indiscutibles d'aquesta obra. L'inici d'una segona etapa del règim, un xic més tolerant, que s'enceta després de la Segona Guerra Mundial i s'allargassa durant els anys cinquanta, permetrà en aquests autors la contribució a les activitats més innòcues i folklòriques de la cultura catalana –les úniques que, val a dir-ho, seran autoritzades. La tercera fase correspon ja a la dècada dels seixanta amb els fets del Palau, l'augment de la presència pública de la llengua catalana, l'intent infructuós de publicar un diari en català (*l'Avui* haurà d'esperar al 1976), que se salda amb la creació d'un periòdic moderadament catalanista en castellà com *El Correo Catalán*, etc.

Però molt abans que això s'esdevingués, en els catorze mesos que s'havien escolat entre el gener del 1920 i el febrer de 1921, s'havia produït la «defenestració» de Xènius de la cultura catalana per part del president Puig i Cadafalch. Això es traduí, en termes lingüístics, en una relació com a mínim ambivalent, des d'aleshores, d'Ors envers la llengua pròpia. Josep Murgades s'immis-

ceix en el debat que s'estableix entorn de Xènius entre aquells estudiosos que el consideren un feixista *avant la lettre* (Vicente Cacho Viu o el mateix Murgades, que poua aquí en la seva germanofília ja durant la Gran Guerra, la catàstrofe que precipità el sorgiment dels feixismes), i aquells que neguen de totes passades el protofeixisme orsià (com Jordi Albertí o Oriol Pi de Cabanyes). Per a Murgades, Xènius hauria convergit en el camí de la dissidència amb els «traïdors» del 1939, però hi accedia fent marrada d'un lloc distint de l'escamot majoritari dels col·laboracionistes de postguerra.

En canvi, per a Dominic Keown, Foix no és cap prefeixista. Tanmateix, no ha estat fins fa ben poc, amb la publicació de les seves *Obres completes*, que hem pogut dissipar els dubtes que encara planaven sobre aquesta qüestió. El pastisser de Sarrià havia militat a Acció Catalana abans de la guerra, i en acabat, optà per romandre a Catalunya, participà en la resistència cultural i mai entaulà cap mena de contacte amb el franquisme. Tot i això, Keown repassa els elements més conservadors del pensament foixià que traspuen en els seus versos i hi reconeix un cert regust feixista, per bé que el qualifica de patriota conservador seguidor de la doctrina democràtica de Prat de la Riba, crític, a més, amb els totalitarismes.

El text de Montserrat Roser se centra en les peces teatrals *El Dia dels Morts* de Narcís Comadira i la trilogia que integren *La increïble història del Dr. Floit & Mr. Pla*, *Ubú president* i *Daaalí* d'Albert Boadella. Sobretot en els dos primers drames, que pivoten sobre l'eix Pla i daten de l'any 1997, en què es commemorava el centenari del naixement de l'autor de Palafrugell. Roser exemplifica que, d'alguna manera, també Comadira i Boadella han realitzat la seva

pròpia lectura del tot indivisible que formen el personatge i la producció planians, en la línia que sosté Jesús Revelles en un article anterior. Revelles denuncia l'apropiació indeguda que ha fet la dreta *neoon* dels Jiménez Losantos, Arcadi Espada o Xavier Pericay entre d'altres, i clama contra la consideració de Pla com a espia franquista i escriptor «sortosament» bilingüe que s'han inventat aquests. Ara bé, l'article fuig massa d'estudi en parlar de Sarkozy, Zaplana, Jon Juaristi o José María Aznar que, segons el meu parer, ja s'escapen dels límits del llibre.

Martí Marín, en l'altre text dedicat a Pla, també es posiciona en relació amb l'escriptor; però ell, en canvi, no es refia gens de l'antifranquisme de Pla i ho demostra acarant la falsedat de l'*Homenot* dedicat al batlle de Barcelona de llavors, Josep Maria de Porcioles, davant la sinceritat que destil·len certes cartes íntimes de Pla. Així doncs, la imatge i la ideologia de l'autor d'*El quadern gris* continua igual de boirosa, sempre rere la fumarada del seu tabac. Mentre no l'esvàim, en podran continuar fent un abrandat defensor de la llengua, un franquista conspicu o un heterodox iconoclasta. Marín desmunta a més el tòpic, que aquest mateix llibre palesa amb noms i cognoms, que a Catalunya no hi hagué gaires franquistes. Potser és cert que no n'abundaven el 1936, però molts catalanistes conservadors de la Lliga, com Cambó, Pla o Porcioles, s'hi tras mudaren tan aviat com el vent bufa en contra del catalanisme.

Francesc Montero emprèn l'estudi del periodista Manuel Brunet, prou concomitant a la figura de Pla però força més desconegut i no tan valuós perquè, si fem cas de Montero, «la majoria dels articles de premsa [de Brunet] no excel·leixen des del punt de vista estrictament literari». Brunet

i Pla travaren amiat a la famosa tertúlia del Dr. Borralleres a l'Ateneu Barcelonès, i durant la guerra, romangueren exiliats a Roma plegats. El seu clericalisme el dugué a sortir d'Acció Catalana i fitxà per la Lliga, i nacionalista abrandat —malgrat que només parcialment reconegués el seu «catalanisme insubornable»— passà de *La Publicitat* a *La Veu de Catalunya*, la qual cosa li permeté de retruc reforçar el seu conservadorisme. Diferia de Pla perquè era liberal, progressista i, almenys sobre el paper, republicà, però devien coincidir almenys en llur oposició acèrrima a la Segona República.

El paral·lel illenc al Pla murri disfressat de pagès amb boina trempat i inofensiu per als castellanoespanyols, seria el d'un Villalonga escàpol i aristòcrata, ambigu i contradictori. En el seu *Diario de guerra* (1997), Villalonga ja lamenta certs aspectes de l'ocupació militar del 1936 que no li fan el pes i manifesta el seu desencís amb els rebels. Larios analitza el pròleg a la primera edició catalana de *Bearn* al Club dels Novel·listes de Joan Sales —en què Villalonga es retractava del seu passat anticatalanista i els seus antecedents falangistes—, les *Falses memòries de Salvador Orlan* i les «Notes autobiogràfiques de Llorenç Villalonga» a cura de Damià Ferrà-Ponç per entendre el capteniment d'un escriptor que, ben igual que Pla, també se'ns esmuny dels dits com una anguila.

Situats emperò en el context illenc, les coses segurament s'han de matisar. Tal com recorda John London, a l'arxipèlag sí que fou possible defensar l'*Alzamiento* en un català dialectal almenys fins a l'abril del 1937, amb posterioritat a la fracassada operació republicana encapçalada pel capità Bayo per tal de recuperar Mallorca. El capítol de London s'ocupa només del gènere

teatral, ja en mans de l'Església en temps de la Segona República. Aquest monopoli donà veu a autors catòlics i de dretes com Gabriel Cortès o Josep Maria Tous i Maroto, que són per ventura els més rellevants dels que analitza London. Mercè Picornell, per la seva banda, també ubica a Mallorca la seva contribució, esbiaixada cap a un sector femení de l'Escola Mallorquina que, majoritàriament, mostrà el seu suport al *Movimiento*: el cas de Maria Antònia Salvà o de la conservadora Francisca Alcover –en qui Picornell centra la seva tasca–, contrària a què la dona milités en política tot i ser-ho ella mateixa.

A partir de l'any 1939, no per haver estat franquistes se'ls permeté, a cap d'aquests autors, publicar en català (llegiu *estrenar* en el supòsit dels dramaturgs) fins a la fi de la Segona Guerra Mundial. Una constant també general és que el defalliment d'aquests escriptors només es produí amb anterioritat a aquesta fita del 1945, que marca el final dels anys més foscos de la postguerra franquista. Aquests són dos denominadors comuns a tots ells, com assenyala Francesc Vilanova, que observa en el seu article el segment tan bigarrat que ocupen aquests col·laboracionistes, que intervenen a més en les mateixes plataformes, sobretot el diari *La Vanguardia Española* i *Destino* (la revista franquista-antifranquista, segons l'axioma antitètic de Manuel Brunet). Aquests mitjans jugaren un rol cabdal i molt positiu en l'Espanya grisa de l'època. Alguns dels col·laboradors procedien del cambonisme i coincidiren en el destí polític que es deparà al seu líder, que debades esperà posicionar-se en peu d'igualtat en un règim que només tolerava subordinats. Un altre tret seria l'oposició més aviat

generalitzada a la Segona República, i en alguns casos, l'anticomunisme –el cas de Dalí, que trencà amb Breton i el surrealisme avantguardista.

De Dalí, se'n cuiden els articles d'Eduard Cairol i Anna Vives, que viren cap al terreny pictòric tenint en compte que, tanmateix, la incidència del congrés es focalitzava sempre en les *cares* dels creadors més que no pas en els productes elaborats. Per a Cairol, després de l'etapa surrealista, Dalí sofrí una reacció antimoderna als cinquanta que el menaria a reincidir en les prèdiques orsianes postulades entre les dècades dels vint i els quaranta; segons Vives, la por i l'afany per obtenir diners –*Avida Dollars*, el batejà Breton– explicarien la seva adhesió al franquisme i la seva posició tostemps ambivalent vers la cultura catalana.

Finalment, tampoc convé menystenir una figura, tal volta menys rellevant, com Joan Arús, que estudia Marc Comadran a partir de l'epistolari inèdit que aquest ens llegà. Arús s'ha d'arrenglerar amb la llista dels col·laboradors franquistes, tot i que, ni que sigui simbòlicament, no renunciés mai del tot al català per tal com el mantingué, com a mínim, per a la creació poètica.

Acabat el llibre, el retret fàcil a objectar és que es troben a faltar molts noms, que l'encasellament d'alguns sempre resulta problemàtic i discutible, i que alguns autors potser hi sobren. Els tres articles referits a Mallorca estan col·locats al final –també és cert que llavors l'illa pertanyia a un bàndol distint–, però el País Valencià és, incomprendiblement, el gran absent. La part positiva de tot plegat –positiva dins la desgràcia col·lectiva, s'entén– és que de congressos com aquest, se'n podria celebrar un cada parell d'anys. □